

השקעה בראשית החיים - מפתח לשיוויון הזדמנויות

Shaharit
שחרית
سحرية
יוצרים מחנה משותף

מאת ד"ר ליה אטינגר, עמיתה בכירה במכון "שחרית"

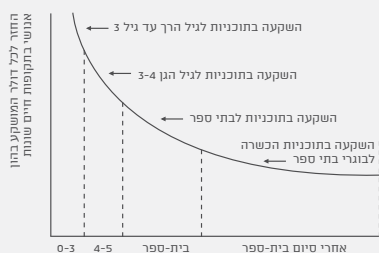
חוק חינוך חובה חינוג החל על ילדים מגיל 5 היה אחד החוקים הראשונים שנחקקו במדינת ישראל ומטרתו היתה להעניק הזדמנות שווה לכל הילדים ללא אפליה על רקע כלכלי או מגזרי. ב-1984 תוקן החוק על מנת לספק חינוך חינוג כבר מגיל שלוש, אלא שבמשך כשלושים שנה יישום החוק המתוקן נדחה כל פעם מחדש מסיבות תקציביות.

בעקבות המחאה הציבורית בקיץ 2011 החליטה הממשלה שהחל משנת הלימודים תשע"ג ובהדרגה במשך שלוש שנים ייושם החוק ויסופק חינוך חינוג בגנים הציבוריים לילדים בני 3-4. זהו צעד גדול, אך אנחנו עדיין רחוקים מאד מהשגת מטרה – מתן הזדמנות שווה לכל הילדים. בגיל 3 הפערים שנפערו בין ילדים מרקעים שונים כבר עצומים, ומערכת החינוך הציבורית כפי שהיא כיום אינה מצליחה לצמצמם. אך יש דברים רבים שרשות מקומית יכולה לעשות על מנת להעניק תנאי פתיחה הוגנים לכל תושביה הצעירים. בנייר זה נציג עדויות לכך שהשקעה בילדות המוקדמת היא חשובה ואפקטיבית ואפילו משתלמת מבחינה כלכלית. לא רצוי לחכות לגיל שלוש - ההשקעה צריכה להתחיל עוד לפני הלידה.

אפשר ללמוד למשל מפינלנד – שם כל אישה לקראת לידה מקבלת לביתה ארגז המכיל את כל הדרוש לרך הנולד – מחיתולים ובגדי תינוקות ועד צעצועים ומזרון קטן. הארגז עצמו יכול לשמש כעריסה. על מנת לקבל את הארגז על האשה להגיע למרפאה לבריאות האשה בתחילת הריונה. מנהג זה החל כבר לפני 75 שנה ויש הטוענים שיש לו תרומה לכך שתמותת התינוקות בפינלנד היא מהנמוכות בעולם. אך לא צריך להרחיק לכת על פינלנד – בנתניה הקימה העיריה מרכזי טיפול לגיל הרך המאגדים יחד את כל הגורמים המקצועיים המטפלים בו. המרכזים הפועלים בשיטת הדלת הפתוחה, נותנים הדרכה ושירותים להורים וכן מפעילים תוכניות לאיתור ומניעה בגנים ובמעונות, כך שבעיות התפתחותיות מאותרות בשלב מוקדם והילדים זוכים בטיפול צמוד המסובסד על ידי העיריה.

מדיניות זו של טיפוח של ילדים בגיל הרך דורשת תקציבים לא מבוטלים, אך צריך להתייחס אליה כאל השקעה שתחסוך הוצאות גדולות בהרבה בעתיד. מחקרים רבים (למשל של

חתן פרס הנובל בכלכלה ג'ימס היקמן) הראו שמאד משתלם להשקיע בגיל הרך, ולא רק למשפחות אלא לחברה בכללותה. ההחזר לדולר המושקע בתוכניות לראשית החיים הוא גבוה יותר מהחזר לדולר המושקע במערכת החינוך מגן חובה ועד לתיכון, ובתוכניות הכשרה בשלבים מאוחרים ביותר בחיים. ניתוח של תוכניות התערבות מוצלחות עד גיל חמש הראה החזר של 7-10% לשנה על כל דולר שהושקע בתוכניות. ההחזר נובע מהשיפור בהישגים בבית הספר ובקריירה וכן מהחסכון בתוכניות של חינוך מיוחד, בריאות וטיפול בפשיעה. ההשפעה גדולה במיוחד ככל שהתערבות נעשית בגילים צעירים יותר.

בגרף הבא מתוך עבודתו של פרופ' היקמן אפשר לראות שהחזר על ההשקעה של תוכניות המכוונת לגיל הרך הוא גדול מאד בהשוואה להשקעה בתוכניות חינוך בגילים מבוגרים יותר.

רוב המחקרים נעשו על ילדים בסיכון, אבל יש מחקרים המלמדים שההשקעה מניבה תוצאות יפות גם כאשר מדובר בילדים מהמעמד הבינוני. למשל באוקלהומה שבארה"ב רוב הילדים בני הארבע מתחנכים בגני ילדים ציבוריים במימון המדינה, והמחקר מראה שהילדים מהשכבות הסוציאקונומיות הגבוהות מושפעים לא פחות מהילדים המוחלשים. ההשפעה אינה דווקא בהישגים לימודיים - הכישורים החברתיים שילדים רוכשים בגן חיוניים לתפקודם בעתיד. דומה שאינטואיטיבית כולם מבינים שחשוב להשקיע בגיל הרך אך למרות זאת תוצאות המחקרים מפתיעות שכן השקעה קטנה יחסית בגיל הרך מובילה להשפעה רבה לאחר שנים רבות. מחקרים ארוכי טווח הראו שההשפעה של תוכניות התערבות בגיל הרך נשמרת גם כאשר הנחקרים הגיעו לגיל 25 עד 40. תוכנית איכותית של שלוש שעות ביום בלבד במשך שנה אחת בגיל 4 יכולה להגדיל שנים רבות לאחר מכן ב-60% את ההכנסה של אדם שגדל במשפחה מוחלשת!

אפשר להסביר את ההשפעה ארוכת הטווח הזו רק אם מבינים את הדינמיקה של ההתפתחות. חשוב להבין שכישורים מולידים כישורים והצלחה מובילה להצלחה. אלו מעגלי משוב המעצימים את עצמם. הצלחה ותחושת מסוגלות בגיל הרך יוצרת מומנטום הממשיך לאורך החיים. לעומת זאת הפערים שנוצרו בבית, המובילים לכשלונות בתחילת הדרך במערכת החינוך הפורמלי יוצרים מעגלי משוב המעצימים את עצמם בכיוון ההפוך - הגברה של תחושת חוסר המסוגלות וכניסה לספירלה של חוסר הצלחה המובילה לירידה בדימוי העצמי, באי רצון להתמיד או להשקיע מאמץ וכך הלאה. התפתחות הכישורים החברתיים והקוגניטיביים בשנים המעצבות של הילדות קובעת

במידה רבה את המשך ההתפתחות. אין זו אמירה דטרמינסטית שמשמעותה שלא ניתן כלל להשפיע בגילים מאוחרים יותר אלא זהו תיאור המצב בתנאים הקיימים במערכת החינוך בארץ ובעולם. כאשר ילדים נכנסים לגן במערכת החינוך הפורמלי הפערים ביניהם בכישורים חברתיים וקוגניטיביים כבר גדולים מאד ומערכת החינוך אינה מצליחה על פי רוב לצמצם את הפערים הללו. הפור באיזו משפחה נולדת הוא המקור הכי גדול לאי השיוויון בחברה. מובן שהתורשה משחקת תפקיד וגם רמת ההכנסה אך המשתנה החשוב ביותר הוא טיב ההורות. טיב ההורות משפיע על כישוריהם הקוגניטיביים ועל פיתוח אישיותם של הילדים וכישוריהם החברתיים. הבסיס לכישורים הנדרשים להצלחה בחיים נקבע לפני שמגיעים לבית הספר. הפערים נפערים בתחילת החיים - בגיל 3 הפער כבר גדול מאד והוא על פי רוב ממשיך לכל אורך החיים. מכאן החשיבות הרבה של תוכניות ועודיות איכותיות להורים לילדים עד גיל 3 במשפחות מוחלשות.

כל ילד זקוק לסביבה תומכת וילדים בסיכון זקוקים לכך יותר מכל, אך סיכוייהם לזכות לגדול בסביבה כזו קלושים. הפערים אינם רק בהישגים אקדמיים. כיום ידוע שהכישורים החברתיים ותכונות האופי משפיעות מאד על ההצלחה. תכונות כמו מוטיבציה, יכולת דחייית סיפוקים, דימוי עצמי, תשומת לב, ניהול עצמי והיכולת לעבוד עם אנשים אחרים חיוניות להצלחה בבית הספר ובקריירה וניתן להשפיע עליהן ולחזק אותן אך ההשפעה הרבה ביותר היא עיצובן במשפחה בגיל הרך. לכן תוכניות התערבות וולנטריות התומכות במשפחות צעירות ליצירת סביבה תומכת התפתחות לילדים הן כל כך אפקטיביות.

על מנת לסגור את הפערים שהילדים מגיעים איתם למערכת החינוך אין די בשיפור בתי הספר - צריך להשקיע במשפחות. משפחות בריאות תורמות להצלחה של בתי הספר ועל כן ההשקעה במשפחות היא שתגרום לשיפור מערכת החינוך. הדרך האפקטיבית ביותר היא לבנות תוכניות התערבות ותמיכה במשפחות משכבות מוחלשות עם ילדים קטנים. בדרך זו לא רק יחסך כסף רב על תוכניות לחינוך מיוחד, שיקום אסירים, גמילה מסמים ועוד, אלא היצרנות של החברה כולה תגדל. השקעה בראשית החיים באוכלוסיות המוחלשות אינה רק שאלה של צדק חברתי אלא היא השקעה התורמת לחברה כולה. לדוגמה, בארה"ב נמצא שגידול של 5% במספר בוגרי התיכון חוסך מאות אלפי דולרים לשנה כתוצאה מירידה ברמת הפשיעה.

מדינת ישראל היא חלוצה בתחום הזה ומפתחת תוכניות רבות ואיכותיות לטיפול והדרכה של משפחות של פעוטות. אחת התוכניות - האתג"ר, תכנית הדרכה תלת-שנתית להורים וילידים בני שלוש עד שש במסגרת ביתית וקבוצתית מופעלת - בהצלחה בישובים רבים בארץ מאז שנות השבעים של המאה הקודמת. מחקרי הערכה הראו ירידה בנשירה, בעבריות ובהשמה בחינוך המיוחד ועליה בהצלחה בבגרות בקרב ילדים שהשתתפו בתוכנית. תוכנית זו אומצה על ידי מדינות רבות בעולם כגון: ארגנטינה, ארצות-הברית,

גרמניה, דנמרק, דרום אפריקה ועוד. כשהתוכנית החלה היא מומנה על ידי המדינה, אך מאז שנות השמונים המימון הופסק וקיום התוכנית תלוי באימוצה על ידי הרשות המקומית ובהשגת תקציב מקומי. גם טיפות חלב – מפעל מפואר שהחל בארץ ב-1922 והוביל לירידה בתמותת התינוקות בארץ – נמצא כל הזמן בסכנת חיסול.

בישראל ההשקעה בגיל הרך נמוכה יחסית למדינות ה-OECD. הילדים בגיל הרך אינם נמצאים תחת אחריות מיניסטרילית של משרד ממשלתי אחד – האחריות מפוצלת בין ארבעה משרדים, החינוך, הכלכלה, הבריאות והרווחה. המעונות לילדים עד גיל 3 כלל אינם באחריות משרד החינוך – אלא באחריות משרד הכלכלה.

הרחבת חוק חינוך חינוך מגיל שלוש נעשתה לא מתוך הבנה עמוקה של חשיבות ההשקעה בראשית החיים אלא כדי לתת מענה להורים העובדים. צורת היישום יוצרת תשתית לשמרטפות ולא לחינוך איכותי. כיצד יכולות גנות אחת וסייעת האחריות לבדן על 35 ילדים בני 3-4, להעניק לכל ילד את תשומת הלב הנדרשת? ההשקעה המבורכת של התוכניות לגיל הרך היא תולדה של איכותן, ואין די בשמרטפות. הרחבה של תוכניות הטיפוח מלידה ועד הגן ושיפור המעונות והגנים הן השקעה לטווח הארוך שחייבת להיות באחריות המדינה. על המדינה להבטיח שיוויון הזדמנויות על ידי השקעה בגיל הרך בישובים מוחלשים, אך יש דברים רבים שרשויות מקומיות יכולה לעשות גם בלי תקציבים ממשלתיים.

המלצותינו לרשות המקומית:

- < להקים גוף שמאגד ומתכלל את האחריות על הטיפול בגיל הרך
- < לפתוח מרכזים שכונתיים לטיפול בגיל הרך – המרכזים תחת גג אחד את כל הגורמים המקצועיים והשירותים הנדרשים – בדומה לדגם בנתניה
- < להקים תוכניות לאיתור ומניעה של בעיות התפתחותיות
- < לאמץ תוכניות קיימות לטיפוח ילדים מלידה ועד בית הספר ולהקים מערך תמיכה ותוכניות לליווי הורים צעירים ומשפחות חד-הוריות
- < לפתוח ולסבסד תוכניות הכשרה והשתלמות לנשים המפעילות פעוטונים פרטיים
- < לפתוח ערוצים רבים לקהילה על מנת לעודד תושבים לקחת חלק פעיל בטיפוח הגיל הרך ובליווי משפחות במרכזים השכונתיים. למשל להפוך את טיפות החלב למרכזים קהילתיים המכשירים אנשים מהקהילה לתמוך בהורים החדשים.
- < לשלב גני ילדים ומשחקיות בתוך או בסמוך לבתי אבות או מרכזים לקשיש – ולבנות תוכניות עזרה בינדורית.
- < להקים ולהשתתף בלובי של ראשי ערים בדרישה להשקעה של המדינה בתוכניות טיפוח של הגיל הרך בכלל ומאופן מועדף בישובים מוחלשים.

מכון שחרית

בית הלל 7 קומה 2, תל אביב | טלפון 03-5331999 | פקס 03-5339479
WWW.SHAHARIT.ORG.IL | WWW.FACEBOOK.COM/SHAHARIT.THINK